

**ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРИЛЮДНИХ ТОРГІВ (АУКЦІОНІВ)
З РЕАЛІЗАЦІЇ АРЕШТОВАНОГО МАЙНА НЕДІЙСНИМИ**

Одним із способів реалізації арештованого майна є його продаж через прилюдні торги (аукціон). Аналіз практики здійснення виконавчого провадження свідчить, що звернення до суду з позовом про визнання торгів недійсними є доволі частою практикою. При цьому у більшості проаналізованих судових рішень і ухвал, винесених у 2007–2010 роках за позовами про визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсними і розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, позовні вимоги обмежуються лише визнанням торгів недійсними, а застосування наслідків недійсності залишається поза межами судового розгляду [1, 2]. Однак у разі задоволення такого позову закономірним є питання про права, обов'язки і подальші дії учасників і організатора торгів, органу державної виконавчої служби (далі — орган ДВС), боржника і стягувача у виконавчому провадженні. Відсутність у законодавстві положень, які встановлюють можливі наслідки визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсними, так само, як підстав такого рішення і кола осіб, які мають право ініціювати розгляд цього питання, спричиняють різний підхід судів до вирішення відповідних справ. Це не сприяє укріпленню правопорядку у сфері виконавчого провадження і реалізації арештованого майна, а тому обумовлює необхідність вирішення перелічених питань на рівні нормативно-правового акта.

У науковій літературі питання правових наслідків визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна майже не досліджено. Інтерес до нього проявляють, в основному, російські вчені, зокрема, Л. О. Новосьолова [3, с. 169–182] та К. І. Скловський [4]. Їх думка, що такі наслідки повинні визначатися в рамках загальних наслідків визнання правочинів недійсними, потребує аргументації та конкретизації в реаліях вітчизняного законодавства.

Викладене свідчить про актуальність обраної теми дослідження і визначає його мету, яка полягає в конкретизації правових наслідків визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсними.

Для визначення наслідків визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого

майна недійсними важливим є висновок судів про те, що протокол, який ведеться під час торгів, має силу договору [5]. У зв'язку з цим до таких справ застосовуються загальні засади визнання правочину недійсним, які закріплені ст. 215, 203 ЦК України, ст. 207 і 208 ГК України (укладені в результаті торгів договори не завжди є господарськими, зокрема, за суб'єктивним складом).

За загальним правилом у разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні в натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а у разі неможливості такого повернення — відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування (ч. 1 ст. 216 ЦК України, ч. 2 ст. 208 ГК України). Це правило застосовується, якщо законом не встановлені особливі правові наслідки недійсності правочинів. Наприклад, такі особливості передбачені, якщо господарське зобов'язання визнано недійсним як таке, що вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства. У цьому разі за наявності наміру в обох сторін в доход держави за рішенням суду стягується все одержане ними (або належне їм) за зобов'язанням, а у разі наявності наміру лише в одній зі сторін усе одержане нею повинно бути повернено другій стороні, а одержане останньою або належне їй стягується за рішенням суду в доход держави (ч. 1 ст. 208 ГК України, ч. 3 ст. 228 ЦК України).

Застосування таких наслідків до визнаних недійсними прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна виражатиметься в тому, що придбане майно та/або сплачені за нього кошти будуть вилучені на користь держави. Тобто буде мати місце ситуація, коли майно, що належить боржнику і на яке звернене стягнення, та кошти, отримані за його примусову реалізацію, що повинні спрямовуватись стягувачу, фактично вилучаються в доход держави за порушення законодавства іншими особами. Це призведе до негативних наслідків для виконавчого провадження (навіть до неможливості виконання) і порушить законні інтереси боржника і стягувача, які, як правило, не приймають участі у прилюдних торгах (аукціоні) і не впливають на дійсність договорів, укладених на них.

Отже, наслідки недійсності правочину (господарського зобов'язання), визнаного таким у зв'язку з наявністю мети, що завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, не можуть у повній мірі бути застосовані до визнаних недійсними прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна.

При визначенні наслідків недійсності правочину слід враховувати, що прийняття судом відповідного рішення у випадку, якщо за правочином не здійснено повного або часткового виконання, відіграє попереджувальну функцію, тобто усуває можливість передання майна, виконання робіт, надання послуг через відсутність достатніх на те підстав [6]. Аналогічно є позиція Верховного Суду України, закріплена у постанові пленуму «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 р. № 9, відповідно до п. 7 якої в разі, якщо правочин ще не виконаний, він є таким, що не створює жодних юридичних наслідків [7]. Однак дії органу ДВС, організатора, учасників та переможця прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна чітко регламентовані й мають короткі строки виконання (наприклад, сплата за майно у сімиденний строк після проведення торгів). Тому при визнанні торгів недійсними і визначенні правових наслідків такого рішення потрібно враховувати, що найчастіше всі зобов'язані особи вже виконали свої обов'язки.

Отже, можна стверджувати, що наслідками визнання недійсними прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна, які будуть враховувати їх особливості, відповідати меті та завданням виконавчого провадження, є повернення сторонами всього отриманого за зобов'язанням, тобто двостороння реституція. Це означає, що в разі визнання торгів недійсними переможець має повернути придбане ним майно, а йому повертаються сплачені за нього кошти.

Застосування двосторонньої реституції до недійсних прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна обтяжене багатьма питаннями, які виникають у зв'язку із невизначеністю підстав прийняття такого рішення і задіяністю у виконавчому провадженні та процесі продажу арештованого майна багатьох осіб. До таких питань відносяться, зокрема, кому повертається продане майно — боржнику, органу ДВС чи спеціалізованій організації; якщо кошти перераховані стягувачу, чи повинен він їх повертати тощо.

Аналіз судової практики вказує, що суди вирішують ці питання по-різному, а в літературі існує думка про безперспективність визначення загальних наслідків визнання прилюдних торгів недійсними, оскільки вони повинні визначатися залежно від характеру допущеного правопорушення [8, с. 135].

Однак така позиція не сприятиме забезпеченню однакового і правильного застосування законодавства у вирішенні спорів, пов'язаних із визнанням прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсними. Тому правові наслідки визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна повинні бути спеціально визначені та закріплені в законодавстві. Слід навести думку М. М. Гриника, який зазначає, що регулювання законодавством окремих видів недійсності зумовлене необхідністю враховувати особливості кожного з них і встановити наслідки, адекватні діям сторін [8, с. 135].

Відповідь на поставлені вище запитання потрібно давати з урахуванням підстав визнання торгів недійсними, до яких варто відносити порушення встановлених правил проведення прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна і продаж майна, на яке відповідно до чинного законодавства не може бути звернене стягнення [9, с. 4].

У науковій літературі можна зустріти висловлювання, що майно в результаті визнання прилюдних торгів (аукціону) недійсними потрібно повертати боржнику, судовому виконавцю, спеціалізованій організації чи власнику майна [4, с. 107–112]. Однак наведене потребує певного уточнення, зокрема, вирішувати питання кому повертати продане майно, варто залежно від обставин визнання торгів недійсними. Так, продане на визнаних недійсними прилюдних торгах (аукціоні) майно підлягає поверненню боржнику, якщо підставою цього є продаж майна, на яке відповідно до чинного законодавства не може бути звернене стягнення. За інших обставин повернення майна боржнику буде спричиняти ситуацію, коли він не лише не сплачує борг, а й повертає собі майно, на яке звернене стягнення. Висловлене підтверджується судовою практикою. Так, Дніпропетровський апеляційний господарський суд, визнавши прилюдні торги недійсними, відмовив позивачу — боржнику у виконавчому провадженні в поверненні майна, мотивуючи тим, що воно знаходилось під арештом і було описане ДВС [10, с. 19]. Разом з тим майно повинно повертатися власнику майна, якщо воно реалізоване по боргах іншої особи і власник може його витребувати. В інших випадках майно повинно повертатися спеціалізованій організації — організатору прилюдних торгів (аукціону) для його нового продажу. Наприклад, такого висновку дійшов Господарський суд Сумської області, визнавши прилюдні торги недійсними, він зобов'язав приватне підприємство «Нива-В. Ш.» повторно провести другі торги у відповідності до вимог чинного законодавства України [11].

Можливість проведення нового торгу при визнанні прилюдних торгів недійсними була передбачена Статутом цивільного судочинства [12]. Це дозволяє

ло вирішити проблему недійсності торгів і невідкладно продовжити дії з виконання судового рішення. Тому наведене положення Статуту цивільного судочинства варте додаткового вивчення щодо можливості запозичення досвіду і використання при удосконаленні чинного законодавства з цього питання.

Схожа думка висловлюється російським вченим К. І. Скловським, який пропонує визначати долю поверненого майна наступним чином: якщо стягувач не втратив інтересу до виконання, то проводяться процедури, необхідні для проведення торгів [4, с. 108]. Разом з цим при наявності обставин, які виключають подальше примусове виконання, майно повинно повертатися органу ДВС для подальшого розпорядження ним згідно з вимогами законодавства.

Отже, визначення долі арештованого майна, проданого з прилюдних торгів (аукціону), які потім визнані недійсними, одним із наведених способів в залежності від фактичних обставин, узгоджується з метою виконавчого провадження, дозволяє оперативно відновити процес виконання виконавчого документа або вірно розпорядитися майном.

Питання стосовно того, хто має повернути переможцю прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна сплачені ним кошти, прямо не вирішено у вітчизняному законодавстві, на відміну від російського. У Російській Федерації боржник і стягувач не є сторонами договору купівлі-продажу арештованого майна, тому застосування до них наслідків недійсності прилюдних торгів неможливе. При визнанні прилюдних торгів недійсними на підставі порушення порядку їх проведення на стягувача не може бути покладено обов'язок повернення отриманих грошових коштів. Такий обов'язок, виходячи з п. 14 інформаційного листа президії Вищого Арбітражного Суду РФ від 22 грудня 2005 р. № 101 щодо «огляду практики розгляду спорів, пов'язаних з визнанням недійсними прилюдних торгів, які проводяться у рамках виконавчого провадження», покладається на організатора прилюдних торгів, який уклав договір від власного імені [13]. Верховний Суд України має схожу думку щодо застосування наслідків недійсності правочину. Зокрема, реституція застосовується лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним. У зв'язку з цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину (п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ і визнання правочинів недійсними»). Однак такий підхід не може бути застосований у повній мірі до недійсних прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна з таких міркувань.

У результаті застосування реституції тільки до сторін договору, укладеного на торгах, тобто до переможця торгів, спеціалізованої організації та органу ДВС, відбудеться наступне. Майно від переможця буде повернуто органу ДВС, а переможцю торгів за рахунок спеціалізованої організації — сплачені нею кошти. При цьому кошти, виплачені переможцем торгів за придбання арештованого майна, підуть на погашення заборгованості, але залишається невирішеною доля самого арештованого майна, витребуваного у переможця торгів. Якщо це майно повернути боржнику, він не відчує негативних наслідків примусового виконання, а фактично стягнення відбудеться за рахунок спеціалізованої організації. Разом з тим суд, вирішуючи справу про визнання прилюдних торгів (аукціону) недійсними та застосування наслідків недійсності, повинен розкласти складні правовідносини на окремі права та обов'язки сторін, виходячи з їх суб'єктивних прав і обов'язків, порушеного інтересу, який можна відновити при застосуванні наслідків недійсності правочину. Очевидно, що в даній ситуації більш вірним буде застосування положення ч. 1 ст. 216 ЦК України, ч. 2 ст. 208 ГК України, відповідно до яких недійсний правочин не створює юридичних наслідків, окрім тих, які пов'язані з його недійсністю, а це означає, що в разі визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсними, кошти, сплачені за придбане майно, отримані з порушенням вимог чинного законодавства і тому не можуть бути направлені на погашення заборгованості перед стягувачами. Якщо кошти вже були перераховані стягувачу у виконавчому провадженні, суд повинен зобов'язати його повернути ці кошти переможцю торгів. Також потрібно враховувати, що у плату за придбане майно включається винагорода спеціалізованої організації, тому переможець торгів перераховує кошти на рахунок органу ДВС, за виключенням частини, на яку припадає винагорода спеціалізованої організації. Тому при визнанні прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсним спеціалізована організація має повернути отриману винагороду.

Таким чином, з урахуванням складності багатосторонніх відносин при реалізації арештованого майна та наведених положень ЦК України та ГК України, при визнанні прилюдних торгів (аукціону) недійсними пропонується питання наслідків вирішити наступним чином: переможець торгів повертає придбане майно, а йому повертаються сплачені за нього кошти, незалежно від того, у кого вони на момент визнання торгів недійсними фактично знаходяться. Наслідки визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсними доцільно закріпити у Тимчасовому положенні про порядок проведення прилюдних торгів з

реалізації арештованого нерухомого майна, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р., та в Порядку реалізації арештованого майна, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 15 липня 1999 р. Це сприятиме конкретизації норм загального законодавства щодо наслідків недійсності правочинів, уніфікує роботу судів при прийнятті рішень у таких справах.

Насамкінець потрібно звернутися до питання ініціатора застосування наслідків недійсності прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна. Вище зазначалося, що позовні вимоги найчастіше обмежуються визнання торгів недійсними, а суд самостійно не застосовує наслідки недійсності правочину. Практика цивільного судочинства з цього питання може бути проілюстрована на прикладі рішення Новозаводського районного суду м. Чернігова, в якому зазначено, що оскільки третьою особою не заявлялися вимоги про повернення сплачених нею коштів за придбане на прилюдних торгах майно, судом не застосовуються правові наслідки, передбачені ст. 216 ЦК України, недійсності правочину [14]. Господарські суди при вирішенні спорів про визнання недійсними прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна керуються п. 18 Роз'яснень президії Вищого арбітражного суду України від 12 березня 1999 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із визнанням угод недійсними», відповідно до якого у вирішенні питання про застосування передбачених законом наслідків недійсності угоди господарському суду слід виходити зі змісту позовних вимог, і якщо спір з цього приводу між сторонами відсутній, у господарського суду немає правових підстав зобов'язувати їх вчиняти дії, прямо передбачені законом [15]. Однак, як вірно підмічає С. О. Бородовський, визнання недійсними правочину, за яким сторонами здійснено виконання без застосування юридичних наслідків такого визнання, не має сенсу [6]. У зв'язку з чим позивач повинен вимагати як визнання торгів недійсними, так і застосування наслідків їх недійсності. Одночасно потрібно звернути увагу на те, що суди загальної юрисдикції мають право застосувати з власної ініціативи реституцію як наслідок недійсності оспорюваного правочину (п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ і визнання правочинів недійсними»). Тому потрібно звернути увагу на те, що в разі розгляду спорів про визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна недійсним суд загальної юрисдикції має право самостійно застосувати наслідки його недійсності.

Таким чином, у ході проведеного дослідження обґрунтовано, що наслідками визнання прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна

недійсними мають бути повернення переможцю торгів сплачених коштів, а спеціалізованій організації майна для підготовки нового торгу, окрім випадків наявності обставин, які виключають подальше звернення стягнення на це майно. Запропонованими наслідками недійсності прилюдних торгів (аукціону) з реалізації арештованого майна доцільно доповнити Тимчасове положення про порядок проведення прилюдних торгів із реалізації арештованого нерухомого майна та Порядок реалізації арештованого майна, які затверджені наказами Міністерства юстиції України у 1999 р.

Одночасно потрібно провести роз'яснювальну роботу щодо необхідності подання позову з вимогами визнання торгів недійсними та застосування наслідків їх недійсності, тому що тільки у такій сукупності можна захистити права особи, порушені в ході прилюдних торгів (аукціону).

Література

1. Рішення Господарського суду Херсонської області від 23 вересня 2010 р. по справі № 13/89-ПН-10 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11351237>.
2. Постанова Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 29 березня 2010 р. по справі № 18/295—09 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8689165>.
3. Новоселова Л. А. Публичные торги в рамках исполнительного производства / Л. А. Новоселова. — М. : Статут, 2006. — 253 с.
4. Скловский К. И. Некоторые проблемы оспаривания в суде реализации имущества на торгах / К. И. Скловский // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — 2001. — № 9. — С. 103—114.
5. Ухвала судової палати у цивільних справах Верховного суду України від 27 серпня 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 1. — С. 3—5.
6. Бородовський С. О. Правові наслідки недійсності правочину [Електронний ресурс] / С. О. Бородовський // Актуальні питання цивільного та господарського права. — 2010. — № 5. — Режим доступу : <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2010/5/article03/>.
7. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : Постанова пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Гриник М. М. Проблеми розгляду у господарських судах спорів про визнання угод недійсними / М. М. Гриник // Проблеми господарського права і методика його викладання / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень ; редкол. : Мамутов В. К.

(відп. ред.) та ін. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. — С. 134–144.

9. Павлюченко Ю. М. Правове регулювання діяльності по реалізації арештованого майна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / Ю. М. Павлюченко. — Донецьк, 2008. — 20 с.

10. Постанова Верховного суду України від 3 грудня 2002 р. по справі № ПД19/139 // Бізнес: законодавство та практика. — 2003. — № 12. — С. 19.

11. Рішення господарського суду Сумської області від 15 липня 2010 р. По справі № 3/75–10 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10447535>.

12. Васьяковский Е. В. Учебник гражданского процесса [Электронный ресурс] / Е. В. Васьяковский // Все о праве [Электронная библиотека]. — М., 1917. — 387 с. — Режим доступа : <http://allpravo.ru/library/doc2472p/instrum4301/>.

13. Обзор практики рассмотрения споров, связанных с признанием недействительности публичных торгов, проводимых в рамках исполнительного производства : Информационное письмо президиума Высшего арбитражного суда РФ от 22 декабря 2005 г. № 101. — Режим доступа : <http://www.rusfinclub.ru/news/upload/inf> (дата останнього відвідування сайта 30.08.2007).

14. Рішення Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31 березня 2008 р. по справі № 2–666/2008 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1698991>.

15. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із визнанням угод недейсними : роз'яснення президії Вишого арбітражного суду України від 12 березня 1999 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Надійшла до редакції 08.06.2011 р.

УДК 351.778.31:332.024

И. В. Померанский,

*старший преподаватель,
Донецкий университет экономики и права*

К ВОПРОСУ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ЦЕНТРАЛИЗОВАННОГО ПИТЬЕВОГО ВОДОСНАБЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

Для большинства специалистов не является секретом, что большая часть предприятий, осуществляющих централизованное питьевое водоснабжение и находящихся в государственной и коммунальной собственности, являются относительно либо абсолютно неплатежеспособными. В качестве одного из факторов, обуславливающих экономическую несостоятельность предприятий водоснабжения, является то, что они не задействованы в рыночных отношениях. Будучи созданными госорганами и органами местного самоуправления, эти предприятия, по сути, навязаны пользователям воды. И именно пользователи воды, в конечном итоге, принимают на себя все издержки финансовой и управленческой неэффективности водоснабженческих предприятий. Негативное влияние оказывает также высокий уровень монополизации предприятий водопроводно-канализационного хо-

зяйства, отсутствие надлежащего учета поставляемой централизованно питьевой воды, что неизбежно приводит, с одной стороны, к завышению нормативов водопотребления, а с другой — включение в цену на воду всех непроизводительных издержек.

Указанные выше причины определяют значимость проблематики рациональной организации водоснабжения, направленной на установление понятных и приемлемых правил, которые помогли бы государственным и коммунальным предприятиям преодолеть экономические и технические трудности, поднять данную отрасль народного хозяйства на новый, подобающий для нее уровень. Надлежащая организация всего комплекса деятельности по централизованному водоснабжению должна стать привлекательной для добросовестного частного бизнеса, могущего привести те необходимые новшества и положительную динамику, которые на деле позволяют

© И. В. Померанский, 2011